

Christelijke Kunst

OPGANG

door K. C. van Spronsen

DE Kunst, met name de Literaire Kunst, is door haar levendige correspondentie met de stroomingen van de tijd, waarvan zij feitelijk de directe openbaring is, een zuivere spiegel van wat de tijd beroert.

Zóó gevoelig is de magneetnaald op het kunst-kompas, dat men deze reeds ziet schommelen en zich naar nieuwe richting oriënteren, eer de nieuwe richting uit de studeercel, haar weg gevonden heeft, naar de hoofdcentra van het leven: religie, staatkunde, maatschappij en sociaal bestaan om zich in deze centra te kristalliseeren.

Door deze hoogstgevoelige reflex is men licht geneigd oorzaak en gevolg te verwarren en vergeet men, dat de kunst niet méér doet dan resoneeren, weer-geven wat zijzelf ontvangt, en men gelooven gaat dat de dichter wijsgeer geworden is.

Toch is dit niet juist. Het zijn de profeten van de tijd, die de tijd instrueeren en het zijn de zangers van de tijd, die de tijd resoneeren. Dit blijft ook dan zoo, wanneer de beide kwaliteiten van profeet en zanger in één persoon vereenigd zijn, zooals bij velen het geval geweest is. Want wijsgeeren waren vaak dichters en dichters wijsgeeren. Maar al zijn ze dan niet meer te scheiden, onderscheiden blijven ze wel.

De combinatie: wijsgeer-dichter vinden we telkens in de geschiedenis terug. Maar toch zoo, dat de schepping van den dichter reflexie is van de arbeid van den denker. De dichter blijft posterieur aan den wijsgeer.

Dit geldt ook dan wanneer de dichter zich van den wijsgeer geëmancipeerd heeft. De dichter ondergaat, bewust of onbewust de machtige invloed van den denker. De resultante van diens arbeid wordt in hem, direct van de studeerkamer of via de massa, vleesch en bloed, zijn leven komt onder spanning en deze moet zich uiten.

Dan komt zijn talent hem te hulp en het lied, de roman wordt geboren en de kunstenaar wordt het instrument van zijn tijd, waarin de volksziel zich uit. Zoo wordt de literatuur de zuivere reflex van de tijd. De zuivere, maar ook de directe reflex, omdat de kunstenaar intens, hartstochtelijk de tijd beleeft, hem sterker ondergaat dan de niet-kunstenaar en de diepe passie heeft zich spontaan te uiten.

Herman Robbers zegt: „Wat een schrijver met zijn talent, met zijn werk wil, is: zich te uiten, zich openlijk rekenschap te geven van iets aanschouwds, gedachts of ondervondens, te getuigen van wat hij in zijn diepste wezen voor waar en kostbaar houdt”.

Zoo is het. Maar wat in het diepst van zijn wezen leeft, is het reflexbeeld van de tijd, omdat de dichter, méér dan iemand anders, kind is van zijn tijd.

En ook waar de dichter, trots op zijn onafhankelijkheid van het nietige aardsche leven rondom, in hautaine zelfgenoegzaamheid oreert, dat zijn lied de streng persoonlijke expressie is van zijn aller-individueelste emotie, alsof wat in hem gepassioneerd leeft, in niemand anders leven en tot emotie worden kan, zit deze trotsche en hoogmoedige niettemin toch ook met al de vezelen van zijn dichterlijke ziel vast aan zijn tijd, die zich immers, dank zij wat de filosofie der eeuw gebracht heeft, in het allerbedroevendst subjectivisme en individualisme heeft vastgebeten.

* * *

Maar wat nu, als wij dit ook van de Christelijke dicht- en romankunst zeggen moeten?

179

OPGANG

En natuurlijk moeten wij dat zeggen, want de kunst verandert niet naar haar natuur, al wordt zij in de ziel van den Christen-kunstenaar geheiligd door de genade. Zij blijft reflex, spiegelbeeld van wat het geestelijke leven in bepaalde momenten en perioden karakteriseert. Want ook de Christen-kunstenaar is kind van zijn tijd en ervaart de tijd. Maar toch is bij hem alles heel anders dan bij den niet-christelijken kunstenaar. Zijn reflex is anders, zijn emotie is anders, zijn uitgang is anders. Want door zijn leven, zijn impressie, zijn reflexen loopt nog een andere lijn dan de menschelijk-horizontale, de verticale lijn van de bijzondere Gods Openbaring. En dat brengt de spanning in zijn werk, want in zijn leven, en dus ook in zijn werk praedomineert niet de horizontale, maar de verticale lijn. Want in het genadeleven wordt de tijd beroerd door de eeuwigheid, de zonde door de genade, de mensch door God. En daaruit wordt de Christelijke kunst geboren.

Och, dit alles wordt hier met een paar woorden gezegd, we weten het wel. Maar zoo eenvoudig is het toch niet.

Want zoo gemakkelijk maakt men geen „christelijke kunst”.

Ook al spreekt men in een vers van Jezus en over het Kruis, zelfs over zijn zonde en zo voort, maakt dit een gedicht nog niet christelijk in de diepe, waarachtige beteekenis zooals wij het hier bedoelen. En een roman is ook zoo nog maar niet christelijk, als er gesproken wordt van een dominé en de Bijbel en een preek, ook zelfs nog niet al worden er menschen in „bekeerd.”

Want dat kan alles nog heel goed in de menschelijk-horizontale lijn liggen. Er is zooveel humanistisch christendom, ook in het schijnbaar vrome romanetje nog wel, dat soms heel vriendelijk door onze kerkbode-redacteuren wordt aangeprezen. Dat is immers de gewone reflex van de tijd van vandaag? Zit de wereld niet vol humanistisch christendom, waarbij geen andere dan horizontale lijnen van het subjectivistisch menschelijke leven te pas komen?

En hier zit nu juist het probleem. Immers we zeiden: Ook de Christelijke kunst is reflex van de tijd. En als dat zoo is, dan spreekt het toch vanzelf, dat de Christen-kunstenaar schrijft naar de aard van de tijd?

Ja, dat lijkt zoo eenvoudig.

Op een vergadering van een Christelijk-letterkundige kring, waar gewezen was op het verschijnsel, dat onze Christelijke dichters, speciaal de jongeren, een subjectivistische inslag toonden, twijfel vaak, een zoeken zonder vinden, en dit als reflex van religieuze stroomingen in onze dagen werd geteekend, was er iemand, die daar volstrekt geen probleem in zag. Ze waren immers deel van de „tijdgeest”? Wat konden ze dan anders geven dan wat de tijdgeest gaf! Maar zoo staat het toch niet, naar we meenen. De Christen staat in de tijd maar is niet van de tijd. Hij moet altijd meer dan reflex zijn van wat de geest zijner eeuw karakteriseert, in hem resoneert iets van de Godsgedachte, hem in het Woord geopenbaard. Juist dat maakt hem tot Christen-kunstenaar.

Daarom moeten wij wel een beetje voorzichtig zijn met het „christelijk vers” en de „christelijke roman.”

Zijn we er mee klaar door te zeggen, dat onze tijd nu eenmaal subjectief-individualistisch georiënteerd is, dat er speciaal bij de jongeren een twijfelen is, een zoeken, een graven in eigen ziele-schachten, maar dat ze in ieder geval „eerlijk” zijn? Is hiermee de zaak afgedaan?

We weten het wel: hier resoneert de tijd. Maar waar blijft nu de correctie van het Woord? Waar wordt deze subjectieve, horizontale lijn nu geraakt door de objectieve, verticale lijn, die toch eerst ons leven en dus ook ons werk en ook ons kunstwerk tot „christelijk” stempelt? „Maar” zegt men, „ze schrijven en zingen toch van het Kruis, ze spreken van het Kruislijden, van den Christus, van zonde en zooveel meer. Hoe diepe ontroering trilt er niet in menig vers, waar de dichter zijn subjectieve impressie van het Kruislijden mededeelt? Zeker, maar met dit alles zijn we niet tevreden.

Wat wij subjectief bij en door het Kruis ervaren en welke emoties ons door het lijden van Christus ook beroeren mogen, het kan alles nog heel goed op de zuiver menselijke lijn blijven. Dat alles op zichzelf brengt ons nog geen Christelijke kunst. Al staan wij hier wel heel dicht bij het kruispunt waar de verticale lijn van Gods gericht en Gods genade de horizontale lijn van onze vloek en zonde snijdt, al brandt hier de grond onder onze voeten, het kan alles nog langs ons heen en buiten ons om gaan, zooals het helaas langs de meesten, die om het Kruis stonden, heen gegaan is. Ook de dochters van Jeruzalem hebben om het lijden van Christus geweend. Want de groote, allesbeheerschende vraag is maar: hoè is onze relatie tot het Kruis van Christus? Is die verhouding anthropocentrisch dan wel theocentrisch georiënteerd?

Wat dunkt U van den Christus?

Daarop kan zooveel geantwoord worden dat heel goed lijkt, maar toch geen goed antwoord is in dit verband b.v.: Christus is voor onze zonden! Christus is voor onze redding, Hij verlost ons van de dood. Inderdaad! Maar dat is toch geen antwoord op de vraag, want we blijven ons met dit alles nog maar bewegen rondom ons subjectief-anthropocentrisch dierbaar „IK”. Maar Christus zelf corrigeert ons antwoord, of sterker: Hij snijdt het af met de vraag: „Wiens Zoon is Hij?” En daarmee wordt de kwestie theocentrisch gesteld. En zooals Christus de problemen stelt leiden ze immers alleen maar tot het goede antwoord?

En eerst als we op deze vraag het enig goede antwoord gegeven hebben en weten mogen, dat niet „vlesch en bloed” ons dit geopenbaard heeft, maar dat we door de genade Gods de relatie met den „Vader in den Hemel” hervonden hebben, wordt waarachtig-Christelijke kunst mogelijk, kunst naar de Schriften, die ons leert theocentrisch te denken en te gelooven. We komen dan uit ons „dierbaar” eigen subject los, omdat we gaan zien, dat het nu eenmaal niet om het schepsel maar om den Schepper gaat en om Zijn werk in deze wereld, die Hij door het lijdenswerk van den Zoon behoudt om Zijns zelfs wil. Immers: alzo lief heeft God de wereld gehad... Zijn Schepping...

En dan komt alles wel heel anders te staan.

Dan zien we dat „gehoorzaamheid” meer is dan „offerande”, gehoorzaamheid aan het Woord, dat nooit anthropocentrisch maar altijd theocentrisch is. En dan leeren wij wel af, te spreken van een „ontmoeting”, waar we behooren te spreken van „de Openbaring.” Want we zien dan, dat ons subjectivistisch leventje niet maar eens een keer dialectisch gesneden wordt door de verticale lijn van Gods genade en barmhartigheid en we ons voorts weer heel individualistisch horizontaal in deze wereld oriënteren kunnen, doch dat Gods werk wel verticaal tot ons neerkomt, en dat leven niet slechts „snijdt” maar voortdurend horizontaal beheerschen gaat. Want Gods Woord doet ons geen uitsluitend transcendentale God kennen, maar openbaart ons een God, die immanent in ons woning maakt, opdat ons leven op elk terrein, in elke actie, in iedere positie van ons denken, willen en doen door de verticale Godsgedachte beheerscht wordt. Dus geen God, die paradoxaal door ons horizontale levensvlak heenvaart, maar een God, die natuur en genade verbindt opdat de geheiligde natuur bij het licht der genade uit het Woord tot logica en zin wordt. Want niet het aanraken van de genade veroorzaakt de paradox in de natuur, maar zonder de genade blijft de natuur een paradox en het is eerst de genade van het Evangelie, dat aan de onzin dezer razende wereld zin geeft. En als wij, zóó gebonden aan het Woord van God, uit ons subjectivistisch wereldje uittreden en de geestelijke zaken weer eens wat universeel gaan zien, komt er de spanning in ons leven, die noodig is om waarachtige Christelijke kunst te geven. Want wij gaan dan letten op het werk Gods. Dan gaan we een taal schrijven, die de wereld vaak

OPGANG

niet lezen kan, maar tevens ook een taal, die de ziel van het geloovige volk beroert. Want voor de wereld spreken we dan in de paradox. Hoe kan zij ook in stuntelige, zondige, vaak bekrompen menschen „Koningskinderen” ontdekken? De wereld ziet hier geen logische verbinding. Maar die genade kennen, zien de heerlijke logica en worden er door gegrepen. En deze logica is toch de eenig juiste, wijl Goddelijke, en zóó reëel, dat de wereld naar deze logica straks zal geoordeeld worden.

Gods werk in deze wereld!

Dat is het thema voor de Christelijke kunst. Gods werk, theocentrisch en universeel gezien.

En nu de vraag: hoe hebben onze christelijke dichters en romanciers gereageerd op de theologisch-wijsgeerige stroomingen van onze tijd. Want, zooals we in de opzet van dit artikel gezien hebben, ligt hier voor ons besef het beheerschend uitgangspunt. Kunst is reflex, en Christelijke kunst is reflex op christelijke stroomingen, die van uit de studeerkamer van den theoloog hun weg onder het volk gevonden hebben. Meer mogen we daar niet van zeggen, want dit is geen theologisch tijdschrift. Maar we willen toch op het verband, dat hier ligt de aandacht vestigen. Want er is Gode zij dank weer leven onder ons, een worstelen naar een waarachtige Christelijke kunst in vers en roman. Maar als wij blijven volstaan met dit vraagstuk „an und für sich” te beschouwen en het oog gesloten houden voor de brandende kwesties, die buiten het kunstgebied opgestapeld liggen, maar waarvan de kunst ons immers de diepe reflexen geeft, zullen we nooit kunnen komen waar we moeten zijn.

We zullen scherp moeten leeren onderscheiden wat „Christelijke kunst” is. En daarbij de moed moeten hebben als eenige objectieve maatstaf aan te leggen de theocentrische Godsopenbaring.

Zonder dit zal ons klagen over subjectivisme en individualisme, en twijfel en onzekerheid en vaagheid bij zoovele van onze jongere dichters en schrijvers niet baten. Er moeten weer lijnen getrokken worden tusschen bijbelsch en humanistisch christendom. Anders komen we er nooit uit.

Wij geven hier maar enkele algemeene richtlijnen. Toch willen wij hier een concreet voorbeeld noemen, omdat velen hierdoor nu eenmaal gemakkelijker begrijpen, dan door abstracte beschouwingen.

Wij nemen het onlangs verschenen werk van Fré Domisse: „Waren wij Kinderen?” In dit boek wordt in elk opzicht de theocentrische gedachte gemist. Het spreekt wel van vreeselijke zonde in een jong leven, ook wel van strijd en berouw, het boek staat wel in zekere christelijke „sfeer”, maar het blijft alles toch heel duidelijk op de anthropocentrische lijn. Het gaat uit van subjectief-menschelijk standpunt. En daarom kunnen wij dit boek niet christelijk noemen. Want ook de zonde, — óók de zonde der ontucht — moet theocentrisch gezien en gekarakteriseerd worden. Iedere zonde is in de eerste plaats een zonde tegen God. „Onze heimelijke zonde stelt Gij in het licht Uws aanschijns! Zoo zien wij de sexueele zonden in het licht van Gods Woord als een zonde tegen de tempel, waarin Gods Geest wil wonen, rechtstreeks dus een zonde tegen God, voor alles een geestelijke zonde dus, zooals alle zonden in de eerste plaats geestelijke zonden zijn, en eerst in de tweede plaats (en daar draait het heele boek om) als een zonde tegen ons zelf en onze naasten. Theocentrisch gezien, zou de uitwerking van dit thema een radicaal andere geweest zijn en dan had dit boek een christelijk boek kunnen worden en ons volk tot zegen kunnen zijn. En dit is de grief, die wij tegen heel veel boeken, waarin de sexueele zonden behandeld worden, moeten inbrengen. Ze worden niet voor alles als zonden tegen God

gezien, als geestelijke zonden dus, daarom worden ze ook niet in het kader van heel onze levenshouding geplaatst, maar daar uit losgemaakt, om op zich zelf gezien en besproken te worden. En nu kan men deze lectuur overigens nog zoo vroom maken, het is geen christelijke literatuur.

Het zelfde geldt van een boek als „Begin” van Diet Kramer, hoe zuivere kunstwaarde dit ook hebben moge. Trouwens de schrijfster zelf schijnt geen oogenblik gepretendeerd te hebben hier Christelijke kunst te willen geven. Maar een eigenaardig en zeer typeerend verschijnsel is, dat wij er wel om gestreden hebben, of dit nu een christelijk boek genoemd moet worden of niet. Wel een bewijs, welk een chaos het in dit opzicht onder ons nog is. Leggen we echter de maatstaf aan dat een boek theocentrisch georiënteerd moet zijn, wil het christelijk kunnen heeten dan is het niet zoo moeilijk meer. Diet Kramer beweegt zich in heel dit werk op het subjectieve-anthropocentrische vlak en komt nergens boven het horizontaal-humanistisch beleven uit. En nu kan men zeggen: Ja maar dit boek laat toch zien hoe arm en leeg een wereld zonder God is. Maar dan vragen wij ons af of de schrijfster bedoeld heeft dit te laten zien. We gelooven het niet. De titel spreekt van een nieuw „Begin”, maar van een begin op het zelfde humanistisch-horizontale vlak. Dat wijst toch wel een andere richting uit. Maar ook, al was het waar dat dit boek een felle aanklacht genoemd kon worden tegen de armoede der wereld, wanneer het niet meer heeft dan deze negatieve verdienste, blijft het subjectief-menschelijk. En van daar uit komen wij nooit tot God. Slechts wie theocentrisch het leven beziet, komt tot het Kruis der verzoening.

Want alleen de theocentrische levensgedachte brengt een boek onder de hoogste spanning en brengt diepte in ons werk, afgronden. Zoo alléén wordt de zonde in haar eigenlijk karakter gezien. Zoo alleen komt er relief. Maar zóó ook alleen rijst het Kruis van Christus groot voor ons op en krijgt het lijden en sterven van onzen Heiland centrale betekenis voor ons leven.

Gods werk in den mensch. Ja, maar dan ook Gods werk in deze wereld, die naar het einde jaagt. Theocentrisch ook hier. Er is een Goddelijk haasten in de hemelsche werkkamers. Alles staat onder de hoogste spanning en de kerk van Christus staat in het centrum van de wereldcrisis. Daarom heen groepeerd zich heel het aardse leven.

Zóó schrijft de Christen-kunstenaar zijn sociale, zijn staatkundige, zijn kerkelijke roman.

En dan tenslotte:

Wij willen toch de christelijke kunst weer brengen tot ons volk en ons volk weer tot de christelijke kunst?

Welnu, hier zien wij de eenige weg. Wij moeten weer durven onderscheiden en scheiden naar de hierboven genoemde maatstaven. Dan zal ons Christenvolk weer luisteren en het contact tusschen dat volk en de Christelijke kunst weer hersteld worden. Want wie zich subjectivistisch-individualistisch afzondert om zich in voortdurende zelfbeschouwing of beschouwing van den naaste blind te staren, blijft de eenzame, onvruchtbaar voor het volk. Maar wie het anker buiten eigen boord heeft durven werpen in de diepte van de theocentrische Gods- en wereldbeschouwing en zóó zijn sloopke in de rotsbodem van het objectief geloofsleven, dat naar de Schriften is, verankerd heeft, heeft de band met het volk hervonden, want die ziet in de schare niet meer een individueele massa, maar een gemeente, een organisme, welke de genade Gods door zonde en vloek en dood heen, tot een gemeenschap geformeerd heeft, waarin nooit meer de dood maar altijd het leven, nooit meer de duisternis maar altijd het licht, nooit meer de zonde maar altijd de genade in de hoogste zieleworstelingen de eindelijke overwinning heeft.

En zou dat volk deze taal niet verstaan?